

duální tak kolektivní vyvěrají a se utvářejí. Zároveň jest viděti, že vše to, co působí na proměny cen (hodnot společenských) jednotlivých úkojů lidských, jest zároveň také příčinou změn a pošnutí v důchodech. Jest zřetelno z toho jak důchody i ceny úkojů jsou veličiny velmi úzce sociálně spolu spjaté. Ceny podmiňují velikost důchodů, ale i výše důchodů zároveň rozhoduje navzájem o cenách všelikého zboží i všelikých požitků ostatních. To ostatně vyniklo již z výkladů s těmito úplně skoro souběžných, jak byly podávány o hodnotě a cenách.

40. Rentové důchody. [Kritika Ricardovy theorie renty pozemkové. Rentové důchody kromě pozemkové renty. Sociální původ a tvoření rentových důchodů.]

Při rozboru kalkulace bylo vykládáno o Ricardově nauce *renty pozemkové*. — Ricardo a jeho pozdější stoupenci mimo jiná opomenutí přehlíželi: 1. že *rentové důchody nikterak se neomezují toliko na pozemky*; 2. že *nemají objektivního podkladu vůbec, že jich nelze promítati do určitých konkrétních vlastností věcných, nýbrž že jsou výsledkem určitých sociálních styků a zařízení v jednotlivých skupinách lidských*; 3. že *tedy nemají věcné zvláštní trvalosti, že se mění úplně shodně se svými základy sociálními*.

Rentové důchody dává každý podnik, jehož *provozní náklady jsou trvale nižší nežli náklady ostatních soutěžících podniků*, pokud tyto soutěžící podniky jsou ještě nutny pro náležité ukojování potřeb v jistém sociálním celku; pokud totiž účinná poptávka ještě kryje další vyšší náklady nad náklady podniků příznivěji situovaných. Sociální nezbytnost podniků s vyššími těžebními náklady jest pak dostatečně prokázána tím, že se jejich zvýšené provozní náklady ochotně uhrazují náležitou poptávkou a zvýšenými cenami odbytovými. Jsou tedy renty důchody rozdílovými, které vyplývají z různé velikosti provozních nákladů pro tytéž nabízené úkoje. Jistě není jejich příčinou sama objektivní povaha jejich zdrojů, nýbrž to, že v *jistých společnostech* nebo za určitých okolností nestačí k ukojení všech potřeb podniky s menšími provozními náklady, i že je nutno k nim přibrati další podniky, jejich vyšší náklady bývají dostatečně ukryty silnou i naléhavou (účinnou) poptávkou. [Ta účinná poptávka je arci zároveň podmíněna výškou a rozdělením všelikých nejrozmantějších důchodů v určité společnosti.] —

Ricardo i jeho následovníci tyto rozdílové důchody promítali jen do *objektivní povahy půdy* i přehlíželi, že renty ty naprosto nejsou přirozeným plodem samých pozemků rodičích, nýbrž že především vznikají *toliko výhodnými cenami* pro některé podnikatele, i že ceny zase jsou výsledkem společenských lidských zařízení a poměrů. *Pozemky jakkoli úrodné a plodné nedávají nijaké renty, když jejich výtěžky nelze odbýti za určité ceny*. [Půdy, na kterých rozbujely nedostupné pralesy v Brasílii nebo v poríčí Konga, jsou nad vše pomyšleni plodné; ale dříví a jiné plody z pralesů těch *nelze zpeněžit* a proto jsou bez renty (ano úrodnost půd těch svým neprostopným rostlin-

stvem jest lidstvu dosud překážkou). Za to i neplodná půda v hustě zalidněném území dává ohromné renty, protože na ní stojí výnosné činžáky nebo provozovny výnosných podniků nebo jiné potřebné budovy a zařízení. — Půda, na které stojí Berlín (nebo větší měrou ještě půda, na které vystavěn byl Petrohrad) svými vlastními přirozenými plody by mohla poskytovat jen velmi hubené důchody, ale stavební pozemky na ní dodávaly a dodávají jejím vlastníkům ohromné důchody.]

Smysl Ricardových názorů*) doplněný jeho pozdějšími následovníky o rentě pozemkové byl asi tento: Původně byly obdělávány pouze pozemky nejlepší a nejurodnější a *pokud k výživě menšího počtu obyvatelstva nejlepší ty pozemky stačily*, nedávaly jiného výtěžku nežli se ho docíluje v ostatních podnicích (na př. v podnicích průmyslových), totiž že se ukryly všechny provozní náklady i docílilo se obvyklého zisku podnikatelského.

Ale *kdýž lidé se v jisté zemi rozmnožili tak, že jim tamější nejlepší pozemky již nepostačovaly*, přibírány byly také pozemky horší, kde potřebné množství plodin dalo se vypěstiti jen s většími provozními náklady. Protože pro tyto další (sociálně) potřebné plodiny bylo nutno uhraditi jich vyšší nabývací náklady, patrně ceny plodin a jiných výtěžků z půdy stouply a stoupnutí musily až nad hladinu nutně takto zvýšených nákladů. Proto ony „lepší“ (dříve obdělávané) pozemky, na nichž mohlo býti vypěstováno totéž množství plodin s menšími provozními náklady — (nebo, co je totéž, větší množství plodin s týmiž náklady) — poskytovaly pak mimo obvyklý podnikatelský zisk další rozdílové důchody.***) Pozemky nejhorší zrovna na hranici, že kryjí se jen náklady na jejich vzdělávání nutné s obvyklým ziskem podnikatelským, nedávají ovšem nijaké renty.

Podobně Ricardo odvozoval rentu z půdy kvalitativně stejné sice, ale příznivěji k trhu položené, takže lze na trh výtěžky její dopravovati s menšími náklady. Poněvadž k úplnému opatření trhu jest

*) Jest nutno vůči dosud velmi četným a přesvědčeným stoupencům Ricardových teorií zabývat se jimi *obšrněji*, ačkoli jinak by toho nezasluhovaly.

**) Početně by se to dalo znázorniti asi takto: Z půdy lepší těžilo se množství m za takovou cenu c_1 , že stržená částka $m \cdot c_1$ zrovna by stačila ukryti provozní náklady i s obyčejným ziskem podnikatelským, pokud těch lepších pozemků bylo dostatek k ukojení všech potřeb vymáhaných účinnou poptávkou. Když však pozemky lepší nepostačovaly a bylo nutno přibíratí pozemky horší k vypěstění většího potřebovaného množství plodin, musila se platiti ovšem vyšší cena za všechny plodiny (i za ty, kterých se menšími náklady nabylo), aby se ukryly vyšší potřebné náklady (s obyčejným podnikatelským ziskem) další nutně přibíraných nevýhodnějších pozemků. Je-li tato vyšší cena $c_2 > c_1$, strží se za ono množství m z lepší půdy suma $m \cdot c_2$, která nad úhradu nabývacích nákladů i nad podnikatelský zisk dává další rozdílový důchod $r = m \cdot c_2 - m \cdot c_1 = m(c_2 - c_1)$. Rozdílový zisk tento r podle Ricarda je onou pozemkovou rentou lepšího pozemku. Číselný příklad mohl by se asi takto sestrojiti: na 1 ha lepší půdy vypěstí se 20 q plodin nákladem 20 frs za 100 kg, kdežto na 1 ha horší půdy jest náklad potřebný na 100 kg 25 frs. Jestliže také tyto horší pozemky nutno obdělávati k úplnému uspokojení účinné poptávky, bude napořád nutno platiti za 100 kg potřebovaných plodin 25 frs. Z 1 ha lepší půdy strží se tedy 20 · 25 = 500 frs a jelikož vlastní nabývací náklady (i s podnikatelským ziskem) na něm jsou pouze 20 · 20 = 400 frs, dává tento 1 ha lepší půdy proti 1 ha horší půdy důchod rentový rozdílový 500 — 400 = 100 frs. — Při 4% úrok. míře by byla renta ta kapitalisována 2500 frs.

nutno dopravit na trh plodiny také z pozemků v nevýhodnějších polohách, nabývají pozemky příznivěji k trhu položené určité renty proti ostatním méně příznivě položeným. Když tedy na 1 ha se vypěstí ve dvou různých polohách totéž množství plodin m tímž nákladem (i s obvyklým ziskem) c_1 za jednotku množství, ale když z pozemku příznivěji položeného je dopravné d_1 za jednotku, kdežto z nepříznivější polohy je dopravné $d_1 + d_2$, bude nutno platit za jednotku na trh dopravenou celkovou cenu $c_1 + d_1 + d_2$, jsou-li k opatření trhu nezbytny také plodiny z oné nepříznivější polohy. Tedy z 1 ha příznivěji položeného pozemku vyplynula renta jakožto rozdíl sumy na trhu docílené a sum vynaložených:

$$m(c_1 + d_1 + d_2) - m(c_1 + d_1) = m d_2.$$

Z těchto vytčených příkladů je nesporno, že i dle samých výkladů Ricardových pozemková renta vzniká toliko rozdílem cen, který pro jednotlivé půdy vykazuje přebytek nad provozní náklad i nad obvyklý podnikatelský zisk. Ale ceny ty vytvořily se určitým sociálním stavem, na př. že se rozmnožilo v daném prostoru obyvatelstvo, nebo že jeho potřeby vzrostly a že na jich ukojení nepostačovaly pozemky lepší i že bylo nutno vzdělávat také pozemky horší nebo odlehlejší. Původ renty ani dle těchto výkladů Ricardových nekví tedy vlastně v přirozené povaze půdy, nýbrž jen ve větší míře potřeb lidských na všelijak omezené pozemky odkázaných a ve zvýšených cenách plodin následkem toho.

Ricardovy výklady při tom původ renty nedostatečně i neúplně vystihují. Částečně doplněny byly později tím, že pozemky dávají rentu také tehdy, když sociální poměry připouštějí následkem placených vyšších cen místo extensivního provozu zavést provoz intenzivnější s většími provozními náklady. Na př. na 1 ha se vypěstilo plodin m_1 s nákladem (i s obvyklým ziskem podnikatelským) c_1 . Zvýšené potřeby umožnily intenzivnější pěstění, kterým sice docíleno bylo množství dalšího m_2 z onoho 1 ha, ale jen s vyššími náklady $c_1 + c_2$ pro toto nové množství. Tyto zvýšené ceny $c_1 + c_2$ platí se pak všeobecně za jednotku plodin — (tedy také z pozemků horších, které vedle toho musily být přibrány). Na pozemku intenzivněji obdělávaném sklídilo se tedy množství m_1 nákladem $m_1 c_1$ a další množství m_2 nákladem $m_2(c_1 + c_2)$, ale obecná cena za obojí množství bude stejná, totiž za jednotku kteréhokoli množství (celkového) $c_1 + c_2$. Tedy vylpne pro celkové množství plodin $m_1 + m_2$ z pozemku (1 ha) sklizených při tomto intenzivnějším hospodaření rozdílový důchod $(m_1 + m_2)(c_1 + c_2) - m_1 c_1 - m_2(c_1 + c_2) = m_2 c_2$,*) což je nově přirůstající renta pozemku při sociálně možném i nutném intenzivnějším vzdělávání.

Ricardova škola pozorovala jen tyto případy rent a promítala je buď do přirozených vlastností pozemků nebo do jejich polohové příhodnosti a přehlížela, že toto promítání bylo úplně pochybeno, jelikož jediným původcem rozdílových důchodů byly zvýšené potřeby lidí

*) $m_1 c_1$ jest náklad na plodiny extensivně vypěstované, $m_2(c_1 + c_2)$ náklad nutný k intenzivnějšímu provozu, aby se nabylo dalšího množství m_2 .

na určitou (omezenou) půdu odkázaných. Renta pozemková vzniká *jen z poměrů a z potřeb jistého společenského celku a z mocenských oprávnění, která se uplatnila v držení půdy.*

Renta vzniká při jakékoli povaze i jakosti půdy vždy tenkrát, když pozemků se užívá *k jakýmkoli potřebám a účelům* lidským a když při tom se některých příhodnějších z nich nějak nedostává pro zvýšené nároky společenské. Tedy také půdy naprosto neplodné, z kterých by vlastník sám nemohl ničeho vytěžiti, nebo z kterých se vůbec netěží plodiny, dávají rentu, když se jich potřebuje k stavbám nebo k jiným účelům užitným (k závodistím a hřištím, k vojenským cvičištím, k pevnostem, ke skladištím zboží, k regulacím vodních toků, k dopravě atd.), a dá se z nich společenským soužitím těžiti (buď z pronajímaných bytů nebo z podnikatelských zisků nebo z veřejných zařízení). Je to jednak *vlastnická výlučná moc nad pozemkem*, jednak jsou to *naléhavé potřeby jiných lidí na pozemky ty odkázané*, čím stvořuje se renta. Zvýšené ceny plodin nebo vysoké nájemné z obydlí nebo z provozu, nebo veřejné potřeby (placené z dávek veřejných) přispívají k těmto rozdílovým důhodům, které si vlastníci svým *výlučným* oprávněním dovedli vynutiti.

Když naopak se nejurodnějších nebo nejvýhodněji položených půd z veřejné vůle i moci použije bez úplaty, nenabývá se z nich ovšem nijaké renty. Na př. pozemky uliční, městské parky, veřejné budovy nevýnosné i jiná prostranství *veřejným neziskným* účelům věnovaná jsou bez renty, ačkoli v bezprostředním sousedství jejich zastavěné plochy vynášejí ohromné renty. [Po případě renty soukromníků bývají vyšší právě proto, že sousední veřejné pozemky jsou bez rent, na př. byty v činžovních domech s vyhlídkou na parky nebo na živých širokých ulicích a náměstích bývají dražší.] Také soukromé pozemky mohou býti bez renty, když se odejmou jakémukoli podnikatelskému provozu a věnují se buď luxusnímu požitku (soukromé parky, nevýnosné honební revíry atd.) — nebo k dobročinným účelům, nebo když se na nich vůbec nijak netěží.

Tedy pouze zvýšené ceny, které si vlastník půdy dovede vymoci vůči naléhavé poptávce, nebo které příznivý shluk sociálních styků podnikatelům šťastnějším umožňuje, dopomáhají k rentě.

Ale možnosti ty nejsou uvedenými příklady vyčerpány. Pozemky, z kterých lze dodávati statky nějak zvláště oblíbené, nebo jichž lze nějak sociálně výhodně využítkovati, poskytují *příznivými cenami* značné renty. Tak na př. pozemky, na nichž se pěstují oblíbené a vyhledávané plodiny (proslulá vína, výborný chmel, jemné zeleniny, vzácné ovoce, nádherné květiny nebo jinak vyznamenané plody atd.). Jest jisto, že přirozená jakost těchto výtěžků *spolupůsobí*, ale hlavní příčinou jest přece jen společenská obliba, která někdy k dosti pochýbným požitkům projevuje zvláštní náklonnosti a vrtošivě odmítá jiné, třeba lepší. Přestane-li obliba některých plodin, pozbývají své zvláštní renty ony pozemky, které je rodily. Může při tom působiti i společenská nevraživost, na př. bojkot cizího zboží z příčin národních nebo politických.

Ještě častěji v moderní době *ohrožují rentu změny technické.* Když na př. místo barviv rostlinných zaujaly barvy chemickými po-

chody získávané (anilinové, dehtové atd.), pozbyly plantáže indigové značné části své renty, podobně jako pole, na nichž pěstována byla mořena barvířská a jiná dříve oblíbená barviva. [Stejně utrpěly kultury řepkové a jiných olejnatých rostlin po objevení a zobecnění olejů minerálních nebo osvětlováním plynovým a elektrickým, nebo plantáže cukrové třtiny fabrikací cukru řepového nebo pole, na nichž byl pěstován len, když se prádlo a šatstvo pak všeobecně zhotovovalo z bavlny atd.] — Jindy získávají se rentové důchody ze sociálních náklonností, když jich lze vykořistiti na př. vstupným z proslavených krás přírodních nebo ze znamenitostí historických, nebo z domnělých léčivých vlastností, ze zázračnosti poutníků a jiných posvátných míst atd. Když podobné sociální obliby pomíjejí, přestávají ovšem také rentové důchody k nim se počítí.

Proti Ricardovým vývodům o rentě pozemkové vznikají však ještě mnohé *jiné a závažnější pochybnosti*. Rentové důchody nejsou ani naprostě omezeny toliko na pozemky ani nemají tak nezměnitelných a jistých objektivních základů, jak se stoupenci Ricardovi domnívali. Přirozený je to důsledek jejich sociálního založení; neboť všechny lidské obliby jsou měnivé a neutkvívají na pevných vztazích k hmotným věcem. Proto renta nemůže být opřena o jisté pevné vlastnosti hmotných věcí, nýbrž vytváří se a zaniká i proměňuje se *vratkými* sociálními názory, oblíbení a událostmi.

Pozemky neposkytují renty ani *svou úrodností* ani *vlastní polohou* ani *jinými svými přednostmi*, nýbrž jen tím, že jejich páni si dovedli od společnosti na ně odkázané vymoci příznivých cen za jejich plody nebo za jejich *jakékoli jiné* použití.

Také nemůže mít renta pozemková té stálosti, kterou pro ni Ricardovi stoupenci předpokládali. Jedná-li se na př. o úrodnost, nejsou jisté všechny pozemky stejně úrodné pro všechny přerostmanité plodiny. Hluboké půdy, na př. na kterých se daří pšenice nebo jiné chlebové rostliny, nehodí se snad tak dobře k pěstování ovsa i některých jiných, na př. píceňích plodin. Může se však státi, že pšenice (následkem jejího přílišného pěstění) bývá někde patrný nadbytek a její ceny že značněji poklesly a tím dřívější vysoká renta pšeničných rolí se značně uskrovnila. Proti tomu oves a různé jiné pícniny, které lépe se rodí na hubenějších půdách, mohou býti dosti naléhavě vyhledávány a docílují značně vysokých cen i tak pozemky hubenější dodělávají se na ten čas dosti vysokých rentových důchodů. Nebo na pozemcích jinak pro pěstování obilí málo vhodných a pro obilí tedy nevýnosných daří se dobře nově vyhledávané plodiny průmyslové neb obchodní a za příznivých cen nabývají pozemky ty značných rent, které však se zase mohou ztratiti, kdykoli buď spotřební zvyky nebo obliby se změnily, nebo technické pokroky popotávku po oněch dříve hledaných plodinách omezily. Proto na stálost rent pozemkových z úrodnosti nelze nijak tolik pevně spoléhati, jak si to Ricardovi stoupenci mysleli.

Ještě značněji mohou se měniti renty z polohy, nejen z příčin všeobecného vývoje sociálního, nýbrž hlavně proměnami dopravy a působením jejím na pozemky soutěžící. Vývojem paroplavby námořní a lokomotivních železnic pozbývaly ke konci 19tého století rolnické

pozemky v západní a střední Evropě mnoho ze svých rent následkem konkurence hojných a úrodných polí obilných v zámořských zemích, z nichž byly náramně laciné plodiny do Evropy dováženy, protože se vypěstovaly extensivně a za laciné dopravné (někdy až skoro zadarmo jako lodní přítěž) se přivázely.

Pro vývoj pozemkových rent následkem jich různé výnosnosti jsou zejména důležité také *různé techniky obdělávací*. Na př. půdy hluboké a těžké náležitě nezkyplené a nepropustné při dřívější nedokonalé orbě byly méně výnosné nežli půdy lehčí a sdílnější. Ale když se použilo motorových pluhů, když se zbytečná vlhkost z půdy odstranila (drenážemi nebo jinými melioracemi), když se užilo vhodných hnojiv, vynikly znamenitě hluboké půdy nad lehčí a jejich renta převýšila někdy mnohonásob renty půd dříve za lepší považovaných. [Toho druhu byly také námitky *Careyovy* proti Ricardově teorii rentové, ale je to pouze omezená část možných námitek, které sluší čerpati ze všelikých sociálních vztahů a nikoli z povahy půdy. Úspěšné meliorace i jiné pokroky zemědělské techniky přesunují arci nepochybně a podstatně rentové důchody.]

Na veškery rentové (pozemkové) důchody plynoucí z cen za úkoje podnikem dodávané mají vliv nejen tržní poměry, nýbrž velmi na ně působí, ba namnoze o nich nejvíce rozhoduje také *politika dopravní, zemědělská, průmyslová, obchodní, finanční a zvláště politika celní*. Výhodné dopravní tarify pro zemědělské suroviny a tovary, usnadnění jejich odbytu uvnitř země a snad současné stížení soutěže cizozemskému zboží může působiti na rentu a především také na všelijak intenzivní vzdělávání domácích půdy.

V zemi, pro kterou domácí pozemky — (nebo také o jiných podnikcích to platí) — nepostačují a do které tedy je nutno plodiny (po případě tovary a jiné zboží) z ciziny dovážeti, budou *ochranná cla uložená na plodiny nebo na jiné cizozemské zboží působiti k silnému vzestupu pozemkových a jiných rent*. Clem totiž bývají zdaněny potraviny (i jiné požitky a zboží) k prospěchu zemědělských vlastníků (neb i jiných podnikatelů); ze zdanění toho jen část — poměrně nepatrná — plyne do pokladen státních (jenom cla z přivezeného cizozemského zboží), kdežto největší zisky z ochranného cla sklizejí vlastníci plodné půdy, kterým připadá výhoda zvýšených cen po odstranění cizozemské soutěže. [Stejně to platí také o jiných podnikcích chráněných clem.]

Dejme tomu, že se na jistém pozemku vypěstilo množství m plodin, jejichž nabývací náklady (i s obvyklým podnikatelským ziskem) jsou c_1 pro jedničku množství a že by se plodiny ty prodávaly při volné mezistátní soutěži (bez cla ochranného) za cenu c_2 . Pozemek byl by za těch předpokladů dával rentu $= m(c_2 - c_1)$. Tato renta by zmizela, kdyby $c_2 = c_1$, nebo byla by negativní, kdyby $c_2 < c_1$ a kdyby tyto nízké ceny se delší čas udržovaly, musilo by se s pěstováním plodin ustati na těch půdách, které mají vyšší nabývací náklady než jaké se na trzích platí za potřebné zboží.

Kdyby však se *zavedením ochranného cla opravdu zvýšila cena plodin na domácích trzích o c_3* , t. j. že pak tržní cena byla by $= c_2 + c_3$, vzrostla by renta z pozemku, majícího náklad c_1 , na veli-

činu $r = m(c_2 + c_3) - m c_1 = m(c_3 + c_2 - c_1)$. Tu pak i pozemky, které přestaly dávatí rentu, protože bylo $c_2 \geq c_1$, mohou zase poskytovatí rentu, když $c_3 + c_2 > c_1$. [Na př. cena tržní za volné konkurence byla by 1 q za 15 frs a náklady nabývací na nevýhodných pozemcích by byly pro 1 $q = 17 frs$; bez ochranného cla by takové pozemky dávaly rentu negativní a jistě by se na nich takové plodiny pěstíti nedaly. Kdyby však po zavedení ochranného cla stoupla cena 1 q o 4 frs , takže by 1 q se prodával po 19 frs , objevila by se renta onoho pozemku a sice na 1 $q = 19 - 17 = 2 frs$; tedy kdyby se sklídilo z 1 ha 15 q (za nabývací cenu 17 $frs = 1 q$), byla by renta toho 1 $ha = 30 frs$.]

Renta pozemková patrně nebyla za těchto předpokladů výsledkem nikterak přirozeného těžení zemědělského, nýbrž způsobovalo ji ochranné clo, tedy byla *důsledkem politickým*. Zrovna tak je tomu, když se náklady nabývací snižují neb i zvyšují *dopravními tarify*, když se mění výše daní nebo jakkoli jinak se *veřejnou hospodářskou politikou působí na ceny* zboží nebo na jeho nabývací náklady. [Renta pozemková se tedy měnila také maximálními cenami a zabavováním plodin od států nebo jiných veřejných mocí za války.]

Působení ochranného cla jest ovšem velmi složité povahy. Clem se pozměňuje zřetelně veškeré dotčené podnikání i jeho rozsah. Cla na zemědělské výtěžky pobádají k obdělávání půd, na kterých dříve plodiny clem nechráněné, se nepěstovaly, a na půdách, kde se daly pěstovati pouze extensivně, umožňuje se po případě provoz intenzivní. Zvýšenými cenami mohou se taktó výtěžky domácí silně rozhojnití. Ale tato větší hojnost zvětšuje zase nabídku domácí a může působití na ceny směrem sestupným. Tím se vysvětluje, že ochranné clo často v úplné své výši nezdražuje domácí zboží, nýbrž že jen o nějaký jeho zlomek se ceny chráněného zboží zvyšují. — Clo ochranné může také účinkovati proti cenám zboží dováženého z ciziny. Když cizina je svým zbožím vyváženým odkázána podstatně na odbyt do země clem chráněné, stlačí toto clo snad i ceny cizozemského (vyváženého) zboží následkem zmenšené poptávky po něm. Takovým způsobem může část ochranného cla se přesunouti také na dovozce cizí (importeury), když hledí nebo musí dovoz udržovati i za podmínek nepříznivějších. [Je známo, že takovými důvody hájil ochranná cla na obilí německý kancléř *Bismarck* tvrdě, že je ponesoú importující země, především Rusko.]^{*}

Podobně jako cla působí také různé daně přímé na rentu, zejména daně pozemkové, domovní i výdělkové, ale ani daně nepřímé, na př. spotřební daně na plodiny nebo na zboží z nich vyrobené, daně z převodů majetku nemovitého a jiné nejsou bez vlivu na výšku soukromých rent. Namnoze bylo by lze rentu z části neb i většinu její zabratí pro účely veřejné náležitým zdaněním; zejména lze zmenšovatí rentu pronajímaných budov daněmi domovními, kdyby se stalo

^{*}) Před zavedením vysokých obilních cel v Německu dovážela se z Ruska do Německa veliká množství žita a němečtí zemědělci nemohli s ruským žitem konkurovatí. Ale po zavedení cel ochranných výtěžky žita v Německu tak stouply, že nejen stačily pro německou domácí spotřebu, nýbrž mnoho žita se z Německa i vyváželo a obstálo v soutěži se žitem ruským.

opatření, aby se daně ty nepřesouvaly na nájemce bytů nebo provozoven (kdyby totiž budovy nové nebo přestavované byly daně prosty nebo jen platily podstatně nižší daň). — Cla ochranná někdy mohou býti jen vyrovnáváním těžších domácích břemen veřejných — proti méně obtížené konkurující cizině; tedy také z této příčiny ochranná cla nemusí se vydařiti vždy na plnou ochranu vlastníků pozemkových, z části mohou pouze stanovit stejné podmínky pro domácí příliš zdaněné zemědělce proti méně přetíženým cizím.

Ricardovi stoupenci myšlili se také v tom, že pozemkovou rentu považovali za důchod výměně rozdílový. Podle nich se předpokládá, že při klesající stupnici rozdílných výtěžků vždy na konec zbývá ještě dosti pozemků bez jakékoli renty, na kterých se uhradí jen obvyklé nabývací náklady nebo které se vůbec neobdělávají, protože by z nich byly výtěžky negativní (ztráty). Ale povaha důchodů pozemkových jest nyní v *kulturních zemích* taková, že nelze je považovati napořád jen za důchody rozdílové.

Pozemky dávají svým vlastníkům po většině rentu, proto že se jich buď potřebuje k nabývání výživy, nebo že se jich k jiným sociálním účelům užití dá *jen se svolením vlastníkovým a pravidelně za úplatu*. V civilisovaných krajinách se těžko najde již půda, jejíž vlastnictví nebo držení bylo by naprosto bezcenné a jejíž samo vlastnictví by se nevyplácelo tím či oním způsobem. Vlastnictví půdy jako jistá sociální moc projevuje se určitou hodnotou (i cenou) a poji se k té moci také určitý důchod bez jakéhokoli přičinění vlastníka — (třebas i někdy ten důchod může býti dosti nepatrný). Je nesprávné tvrzení, že by důchod ten byl omezen pouze na některé vybrané pozemky a že by jej dávala objektivní povaha pozemků, není to také jen důchod rozdílový, nýbrž je důchodem skoro všeobecným. — Důchod pozemkový jest důsledkem *neobmezené soukromé vlády nad pozemkem, jest výronem vlastnického práva*, které opravňuje buď k nárokům na určitou část přirozených výtěžků plodninových nebo živočišných (po případě výrobků z nich); nebo vlastník se zmocňuje výtěžků nabývaných různými sociálními styky nebo provozem podniků vázaných na určitou půdu (ve formě nájemného, bytného, pachtovného, skladného atd.). — Kdykoli vlastník půdy může jakýmikoli sociálními vztahy své moci nad pozemkem výhodně využítkovati, nabývá renty.

Tedy renta pozemková jest využití vlastnického nároku (*sociální moci!*) na jistý důchod, jenž v určité společnosti jest vázán buď na přirozené energie tkvící v půdě, (pokud potřeby té společnosti bývají těmi energiemi ukojovány), nebo jest podepřen jinými společenskými výhodami k držení půdy vázanými. Kde se toho nároku nevyužívá ani k soukromému ani k veřejnému důchodu, tam ovšem také není pozemkové renty, ačkoli sociální prospěch z pozemků takových může býti veliký i četné soukromé užítky a důchody z nich se získávají. Jsou to známé už případy veřejných pozemků buď bez úplaty obecnstvu k používání dávaných (ulic, parků, bezplatných komunikací všeho druhu, obecních pastvin, tržišť atd.), nebo budov a prostranství, z kterých veřejná hospodářství důchodu nemají, které naopak značných nákladů vyžadují (úřední místnosti, soudní paláce, věznice, veřejné školy, nemocnice, humanitní budovy, pevnostní a jiné

vojenské pozemky atd.) Vzpomenuto bylo, že i soukromí vlastníci mohou rentové důchody ze svých pozemků vyloučiti nebo je podstatně omeziti buď luxurními rozmary nebo věnováním jich k užívání po způsobu veřejném buď k obecnému používání (soukromé parky, umělecké galerie všemu obecnstvu otevřené a pod.) nebo k dobročinnosti atd.

Takové pozemky z vůle vlastníků jsou bez renty, nikoli proto, že by byly na mezní čáře, kde každý důchod přestává. Ba důchody mnohých z nich mohly by snad býti ohromné, kdyby se rozparcelovaly ve stavební pozemky, na nichž by mohly vyvstati výnosné domy, nebo by se mohly zřídi ti provozovny ziskných podniků.

Jiné podstatně omylné názory o rentových důchodech byly, že se přisuzovaly pouze rolnickým pozemkům nebo půdě zastavené budovami. Ale renty mohou jako rozdílové důchody vznikat při každém druhu podnikání i při podnikání nehmotného rázu. Takové renty jsou i rozmanitější nežli renty pozemkové, ovšem původ sociální bývá při nich také méně zakryt. Renty z přirozeného bohatství lidem prospěšného (velmi podobné pozemkovým) jsou při podnicích dolovacích a hutních nebo z jiných přírodních nalezišť (z léčivých zdrojů, klimatických stanic atd.); jest při nich možná jak renta z vydatnosti ložisk tak i z jejich příznivé polohy nebo z možnosti intensivnějšího provozu. Zvláště při výrobě průmyslové jsou pro vznik rent velmi důležité energie přírodní, jako vodní spády, petrolejová zřídla, zdroje vznětlivých plynů, větrné proudy atd., ale vždy jen potud, pokud sociální podmínky dovolují využítovati těchto výhod vyššími cenami, které požadovati musí konkurující podniky sociálně ještě nutné k ukrytí svých vyšších provozních nákladů. Nejmohutnější zdroje energetické dosud nemají ani zvláštní hodnoty ani neposkytují rentových důchodů, protože sociální poměry k jejich využitkování nedávají příležitosti, na př. vodopády Viktoriiny na Zambesi, vodopády veletoků jihoamerických (na Orinoku, Rio Negru, řece Amazonek, La Platě a j.). [Některé tyto energetické zdroje jsou při tom citelnou překážkou hospodářského rozvoje, jako katarakty na Nilu nebo Stanleyovy a jiné slapy na Kongu, které překážejí přímé paroplavbě a lepšímu využitkování přilehlých tropických krajín atd..]

Pro renty polohové jsou nespočetné příklady u průmyslových, obchodních, úvěrních a jiných podniků (také podniků k osobním službám jako jsou advokátní kanceláře, lékařské ordinace atd.). Výhody ty mohou býti buď z blízkosti dopravních prostředků nebo ze snadného odbytu a číleho styku s obecnstvem, když podniky jsou polohou obecnstvu snadno přístupny a nápadny.

Navzájem zase podobné oblíbené podniky přispívají k zvyšování renty pozemkové oné půdy, na které stojí. Vlastníci pozemků často se zmocňují aspoň části podobných podnikových rent, když podnikatelé se důvodně obávají, že by změnou svých provozoven značnou část svých zákazníků ztratili. Když podnik z jakékoli příčiny je vázán na určité místo a podnikatel není sám vlastníkem půdy nebo provozovny, může mu zvyšováním nájemného část podnikového (rentového) výtežku býti odňata. Takovým způsobem majitelé pozemků mohou vykořisťovati nabyté rentové důchody oblíbených živnostníků, obchod-

níků neb i liberálních povolání (advokátů, lékařů a j.). Když na př. podnikatelé nemají dlouhodobých smluv a jsou nuceni po dané výpovědi platiti vyšší nájemné, aby se nemuseli stěhovati jinam, kde by si teprve museli vyhledávati nové zákaznictvo). Ostatně bývají vlastníky domů vykořisťovány také jiné důchody (mezdní), když lidé jsou nuceni bydleti na určitých místech význačných, kde při velké poptávce po bytech, ceny obydlí se mohou zvyšovati.

Při různých podnicích renty vznikají a vzrůstají hlavně také tím, že jisté jimi poskytované úkoje nabyly zvláštní obliby z jakýchkoli důvodů, a že lze: 1. buď stanoviti za ně vyšší ceny, 2. nebo že je podnikům možno odbyti mnohem větší množství úkojů, 3. nebo že současně dovedou odbyti jak větší množství úkojů tak i za vyšší ceny, nežli je to možné jejich konkurentům. To by bylo nutno připojiti k podmínkám renty udávané Ricardem a jeho následovníky. Tyto rozdílové důchody vyskytují se mezi podniky naporád, když některé z nich nějak prosluly nebo šťastnými okolnostmi nabyly obliby v jistých společenských vrstvách.

Tak vznikly a udržují se renty modních hotovitelů oděvů (v Paříži nebo v jiných světových městech), renty podnikatelů dodávajících (nakladatelů) bruselské krajky, renty plzeňských pivovarů nebo pražských uzenářů (šunky, pražské!), perských, smyrenských a j. koberců, kašmírských šálů atd. Ovšem, že podkladem takových rent bývají také vynikající přednosti dodávaného zboží. Ale jednak ani nejlepší jakost nepronikne vždy a často náhodná modní záliba rozhoduje více než opravdivé zřejmé přednosti, jednak zvyky a předsudky udržují podobné renty také když předností úkojů jejich bylo dosaženo jinými konkurenty, neb i když se jakost rentami vyznamenaných úkojů pohoršila.

Často mohou takové renty sociálně oblíbených podniků býti trvalejší než pozemkové. Když podobně sociálně vyznamenaný podnik snaží se a dovede udržeti dobrou jakost svých úkojů (zboží nebo služeb), není snadnou věcí s ním soutěžit, jelikož vyznamenaný podnik *při vyšších cenách odbytových*, které mu zákaznictvo ochotně povoluje, může lehko své konkurenty překonávati. [Pivo plzeňské jest snadno vařiti v lepší jakosti nežli piva konkurenční. Kdyby soutěžící pivovary vařily takové nebo lepší pivo, neměly by nutně týž zisk, nebo by utrpěly ztrátu; neboť by je nemohly tak draho prodávati — obecnstvo by tomu pivu tak snadno tytéž ceny nepřiznalo jako plzeňskému!]. Arcí může zhusta hlučná reklama a jiné svůdné prostředky pomáhati k rentovým důchodům a může je udržovati, když toho rozhodně nezasluhují. Vůbec vrtošivé záliby působí silně na všechny renty i jich proměny. Ale tím více se jen dotvrzuje sociální původ rentových důchodů.

Kapitálová přemoc může si rentové důchody podmaňovati nebo nové získávati. Bohaté podniky zřizují si nápadné sklady i jiné lákající příležitosti k odbytu. K takovým místům vhodně voleným připoutávají dovedné podnikatele, které si kromě toho ještě podržují povolovaným úvěrem. Na př. veliké pivovary ovládají výčepy nebo hostinci, velké pekárny nebo mlýny odbývají své pečivo do pekařských krámů, konfekční továrny zařizují pro zručné obchodníky a

oděvní techniky nádherné sklady a podobně i jiné velké průmyslové podniky mají najaté lidi, jichž schopností používají a vykořisťují je jako samostatné zprostředkovatele k prodeji svého zboží. Zvláště vynikly tímto podmaňováním zdánlivě samostatných zprostředkovatelů koalice podnikatelské (kartely a trusty). [Podobně úvěrní ústavy mohou za propůjčený úvěr nebo zprostředkováním odbytu zmocňovati se rentových důchodů].

Rentové důchody mohou se však zakládati také *trvalými schopnostmi osobního rázu*, když je jistá společnost vyznamenává cenami nebo *hromadným vyhledáváním* jejich podnikatelských služeb. Takové rozdílové důchody připadají kancelářím proslulých advokátů a obhájců, nebo znamenitým oblíbeným lékařům a jich léčebným ústavům nebo sanatoriím, učelištím vyhlášených soukromých ředitelů a učitelů, dílům slavných umělců (básníků, romanopisců, dramatických a hudebních skladatelů, malířů, sochařů), proslulým technickým podnikatelům atd. Rozdílovými důchody přednostními vynikají také oblíbení virtuosové, zpěváci (na př. tenorové), artisté nebo favorítky a j.

O jsoucnosti, ale zvláště o velikosti těchto osobních rent rozhoduje především sociální oblíba a nikoli vždy, ba ani ne po většině zdatnost osobní nebo výbornost díla. O tom přesvědčuje každodenní zkušenost. Mnohá lehká i bezcenná opereta přináší svému původci (nebo i divadelnímu podniku) nepoměrně skvělejší výsledky, nežli nejdokonalejší hudební dílo geniálnímu skladateli. Detektivní chatrný román, ano očitelný literární brak nebo proti všelikému umění hřešící krvák nebo kterákoli okamžitá sensace dodávají obratným autorům a jich nakladatelům obrovské důchody, kdežto praví umělci péra nebo vynikající tvůrčí duchové snad trpí bídou i hladem a živoří, ubíjení jsouce všedními starostmi o holý život. Právě ve všech odvětvích umění sociální oblíby davů a modní směry nejvíce pro tyto rentové důchody znamenají. Bývají také zhusta vykořisťovány rentové důchody obratnými nakladateli, čilými impresarii a jinými všelikými spekulanty.

V oboru hmotného i nehmotného ukojování potřeb jest možno si zajistiti rentové důchody novými způsoby podnikání a vynálezy, na které si jejich původci zjednaří výhradní právo provozní buď pro sebe nebo pro své zástupce a nástupce. Jsou to známé *patenty na objevy a vynálezy i autorská práva*, která již mnohého původce, ale skoro častěji ty podnikatele obohatila, kteří výhradních oprávnění od původců koupí nebo vůbec za úplatu neb i bez značnější úplaty nabyli. Rozumí se však i při těchto důchodech, že nezáleží *ani tolik na samé tvůrčí myšlence jako na tom, která bývá přijata společností, pro niž jest určena*.

Bylo tedy podstatným omylem rentových teorií (Ricardových), že byly rozdílové důchody *promítány do vnějších věcí* (objektů, především do plodných pozemků). Důchody ty vyskytovati se mohou *při všech druzích podnikání* (i nehmotného rázu i při různých osobních výkonech), jestliže se provozovatelům podaří buď udržovati *nabývací náklady* úkojů nabízených *na nižší hladině* (úrovni) nežli je to možné jich konkurentům, nebo když při poměrně *stejných nabývacích nákladech* se jim dostane *vyšších odbytných cen*, nebo když i při *stejných cenách* mohou docíliti *značně většího odbytu*.

Zajisté se podobné důchody také objektivisují a dostávají se dočasným vlastníkům nejen půdy, nýbrž i majitelům jiných podniků, nebo nabývá se jich jistými vyznamenanými osobami za jejich osobní výkony (nebo případnou jejich zástupcům a nástupcům).

Při vši objektivisaci rentových důchodů nemůže se jejich *společenský* vznik ani jejich trvání *výhradně společenské* zapřít; neboť *jen společensky vytvořenými cenami renty povstávají a jen za určitých cen těch také trvají*. Když ovšem trvalejší společenské příčiny cen těch jsou zároveň podporovány jistými vnějšími skutečnostmi, vznikají důchody, které se pak napořád (podle povrchního pozorování) promítají do vnějších věcí a rádo se zapomíná na jejich nesporný společenský původ. Ale tento společenský základ vynikne zase všude, jakmile změnami jeho rentové důchody se zvyšují neb i naopak se ztenčují nebo vůbec pomíjejí. [Když na př. ceny plodin klesnou z jakýchkoli společenských příčin, zaniká renta rolnických pozemků; když pro byty činžáků není přiměřeného nájemného, nebo se ani byty nepronajmou, trpí tím renta domů a pozemků stavebních;*] při ochabující oblibě jistých předmětů spotřebních ochabuje také renta podniků je dodávajících (kdyby lidé přestali vyznamenávat plzeňská piva, nebylo by ani renty plzeňských pivovarů; když pomíjí sláva některého oblíbeného umělce nebo virtuosa, mizejí i jeho důchody; od čeho se móda odvrací, to přestane také podnikům vynášet (důchody) atd.]. Rentové důchody jsou často také výsledkem různé hospodářské politiky a s ní se také proměňují.

Rentové důchody nějak ustálené — ačkoli úplně stálými nemohou býti nikdy pro vrtkavost všech sociálních vztahů, pro stálou měnivost všech cen — mohou se kapitalisovati a lze je také na různé vlastníky převáděti. — Tak lze prodávati také *pouhé firmy* oblíbených podniků a přenechati zákaznicky novému vlastníku. Tím se renty často proměňují a zaměňují s kapitály výnosnými a měřivají se obvyklými úroky. Nový vlastník rentového podniku, který ho nabyt za určitý kapitál (peněžitý), účtuje úroky tohoto kapitálu (jež pokládá za rovnomocný kapitalisovanému podnikovému důchodu) — za provozní náklad. To zvláště se uplatňuje, když kupní kapitál byl uvěřen a jest z něho platiti úroky věřitelům.

41. Důchody kapitálové.

Důchody nabývané z kapitálů, t. zv. *úroky* — (v nejširším smyslu toho slova jako výnosy statků v určitém podnikovém provozu upotřebených) — jsou stejně tak *sociálně založeny* (jako důchody *rentové*): *Nikoli neplynou ze samé přirozené povahy věcí a energií, z kterých kapitál je složen*. Vlastníci kapitálů mají totiž rozhodující moc, zdali k určitému podnikovému těžení přenechati či nic. Jelikož by bez tohoto přenechání bylo těžení podnikové buď nemožné, nebo aspoň by nebylo lze je prováděti v dostatečné míře, nebo by

*) Vzrůst pozemkové renty ve městech za války světové byl zamezen ustanovením zákona, že nájemné z bytů se nesmělo zvyšovati. Podobně se zmenšovala silně rostoucí renta rolnických pozemků válečnými rekvisicemi atd.